

Малєєв В.О. Ґрунтово-ерозійне районування Херсонської області як апарат стратегії еколого-безпечного землекористування / В.О. Малєєв, Д.С. Мальчикова // Таврійський науковий вісник. Зб. наук. праць ХДАУ. – Вип. 55. – Херсон: Айлант, 2007. – С. 136-141.

УДК 911.3

ҐРУНТОВО-ЕРОЗІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК АПАРАТ СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

В.О. МАЛЄЄВ- к.с.-г.н., доцент

Д.С. МАЛЬЧИКОВА – к.геогр.н., доцент

Постановка проблеми. Суспільний розвиток неможливий без різноманітних і численних процесів та явищ в системі “природа – населення – господарство”. Ці процеси є основою промислового виробництва, сільського господарства і забезпечують в цілому життєдіяльність населення. Специфіка землекористування в Україні пов’язана з виключно високим рівнем сільськогосподарського освоєння території, і зокрема, її розораністю, що майже не має аналогів у світі. Сільськогосподарське виробництво базується перш за все на специфічній властивості ґрунтів – родючості – і здатності до її відновлення. Загальновизнано, що ґрунти мають важливе екологічне значення, адже вони виконують функції середовища існування, акумулятора і джерела речовини і енергії для організмів, проміжного ланцюга між біологічним і геологічним кругообігами, захисного бар’єра і умови нормального функціонування біосфери в цілому.

Разом з цим, протягом останніх років землеробство України ведеться при від’ємному балансі гумусу і біогенних елементів, а сучасне сільськогосподарське виробництво характеризується недосконалістю протиерозійних систем охорони ґрунтів та моніторингу земельних ресурсів.

Херсонська область відрізняється досить високим рівнем сільськогосподарської освоєності території (близько 70%), тому питання раціонального науково обґрунтованого землекористування у сільському господарстві набувають найбільшої актуальності. Можливості підвищення ефективності використання земельних ресурсів безпосередньо пов’язані з розробкою диференційованих систем ведення сільського господарства, удосконаленням міжгосподарського та внутрішньогосподарського землевпорядкування та з всебічним еколого-економічним дослідженням території і втіленням в теорію та практику землеустрою комплексного агроландшафтного підходу. Необхідною вважається розробка стратегії екологічно безпечного раціонального використання земель.

На нашу думку, розробці такої стратегії має передувати детальне вивчення напрямків, інтенсивності та територіальних відмін

ерозійних процесів, що найповніше може бути відображено у ґрунтово-ерозійному районуванні регіону. Ґрунтово-ерозійне районування може не тільки стати апаратом розробки стратегії еколого-безпечного землекористування, а й основою розвитку заходів із захисту та охорони земельних ресурсів регіону.

Завдання і методика дослідження. Зважаючи на зазначене, метою дослідження стало визначення територіальних відмінностей прояву ерозійних процесів в межах регіону дослідження та проведення ґрунтово-ерозійного районування Херсонщини і виявлення основних напрямків стратегії екологічно-безпечного та раціонального землекористування регіону.

Ґрунтово-ерозійне районування, яке відображає територіальні відмінності напрямків, інтенсивності та тенденцій розвитку ерозійних процесів, найбільш доцільно, на наш погляд проводити за допомогою математичних методів районування, зокрема кластерного аналізу, що значно підвищує обґрунтованість та достовірність результатів дослідження.

Результати досліджень.

Для розробки програми боротьби з деградацією ґрунтів, будь-яких екологічних та природоохоронних проєктів необхідно мати загальну картину стану ґрунтів. Районування земельних ресурсів є одним з дійових методів організації їх раціонального використання. Тому воно було у центрі уваги природничих наук і тепер маємо кілька його схем [1-4].

Районування як метод відображення еколого-географічних процесів та явищ дозволяє найбільш повно відобразити територіальні відмінності перебігу ерозійних процесів. Наведенні схеми ґрунтово-ерозійного районування, що використовуються на сучасному етапі для обґрунтування заходів із захисту земель, багато в чому недосконалі. Адже вони недостатньо повно відображають існуючі регіональні відмінності розвитку процесів дефляції, водної ерозії, осолонцювання, засолення тощо.

Ми вважаємо, що проведення ґрунтово-ерозійного районування за допомогою математичних методів, зокрема кластерного аналізу, в розрізі адміністративних районів найбільш об'єктивно відобразить ці відмінності. До того ж вважаємо, що використання у якості основної одиниці районування адміністративного району дозволить більш ефективно здійснювати планування управління природоохоронною діяльністю та розробляти стратегію екологічно безпечного землекористування.

Як показники районування використані [таблиця 1]. :

- розораність території;
- середній вміст в ґрунті гумусу;
- частка зрошуваних земель;
- загальна посівна площа ерозійно-небезпечних культур та пар;

- частка земель, що зазнає дії водної ерозії;
- частка земель, що зазнає дії дефляції;
- загальна площа земель, підданих негативним екзогенним процесам;
- частка засолених земель.

Таблиця 1

Показники стану ґрунтів в межах Херсонської області (2001 р.).

Назва адміністративного району	Розораність, %	Вміст гумусу, %	Частка зрошуваних земель, %	Лісистість, %	Загальна посівна площа ерозійно-небезпечних культур та пар, % до площі ріплі	Змиті, % від загальної площі	Дефльовані, % від загальної площі	Частка земель, що зазнають негативних екзогенних процесів, %	Засолені, % від загальної площі
1 Бериславський	70,0	2,3	16,4	3,7	67,0	66	12,1	88,9	0,2
2 Білозерський	65,0	2,1	29,1	2,9	55,8	48	5,8	88,6	0,7
3 Великолепетиський	82,0	2,6	9,4	2,7	76,5	17	34,0	91,4	0,0
4 В.Олександрівський	81,0	2,9	3,1	4,3	73,6	23	53,3	97,0	0,5
5 Верхньорогачицький	72,0	2,5	5,2	2,9	71,8	34	34,4	98,6	0,4
6 Високопільський	82,0	3,0	0,2	3,8	69,0	39	29,6	97,7	0,7
7 Генічеський	45,0	2,3	19,0	0,9	72,7	0	60,2	93,3	28,0
8 Голопристанський	29,0	1,1	26,5	13,6	53,7	0	62,2	91,0	21,0
9 Горностаївський	84,0	2,5	22,4	2,5	72,5	27	59,4	99,9	0,0
10 Іванівський	85,0	2,8	18,3	1,2	73,3	0	57,7	89,0	6,0
11 Каланчацький	65,0	2,0	28,3	1,5	51,9	0	49,4	71,8	43,0
12 Каховський	80,0	2,3	47,6	2,0	64,0	9,5	60,9	89,4	0,3
13 Нижньосірогозький	90,0	2,6	4,7	1,7	82,1	0	68,4	95,7	0,0
14 Нововоронцовський	72,0	2,9	8,3	5,0	68,1	27	24,6	100,0	0,0
15 Новотроїцький	65,0	2,5	39,7	1,1	58,5	0,6	29,5	93,8	43,0
16 Скадовський	55,0	1,3	42,3	3,1	51,3	0	41,3	87,8	23,0
17 Цюрупинський	38,0	1,1	22,7	26,2	56,8	0	71,9	91,5	6,0
18 Чаплинський	75,0	2,4	37,5	1,4	56,9	0	54,1	94,5	37,0

* Складено за даними Херсонського обласного управління земельних ресурсів

В результаті районування (рис. 1) були виділені такі ґрунтово-ерозійні зони та райони:

I Північна зона

I.1. До складу цього ґрунтово-ерозійного району входять Високопільський, Нововоронцовський, Великоолександрівський, Великолепетиський, Горностаївський і Верхньорогачицький

адміністративні райони. Ерозійні процеси зумовлені високими показниками розораності території і характеризуються значною вітровою ерозією і високими показниками водної ерозії, особливо на правобережній частині району. Така ситуація пояснюється геоморфологічними умовами регіону (найвищі гіпсометричні позначки) та кліматичними умовами (найбільша кількість опадів).

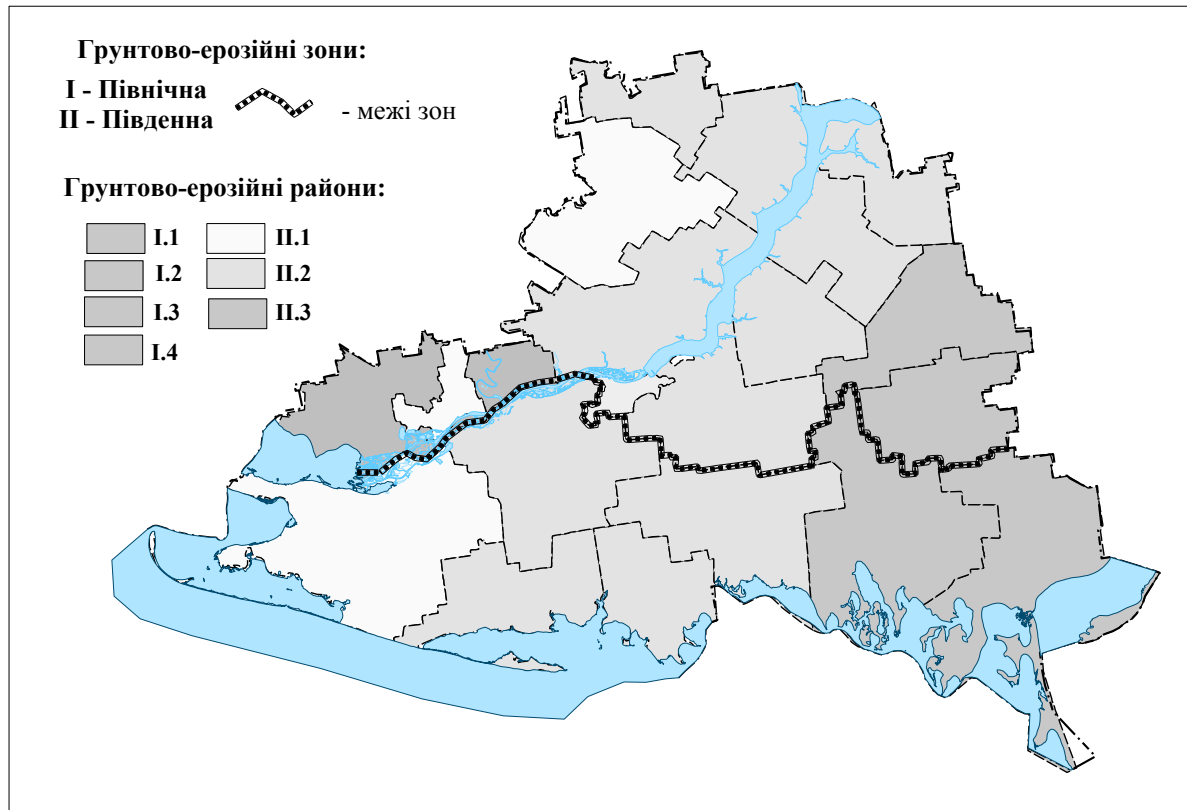

Рис.1 Грунтово-ерозійне районування Херсонської області

I.2. Цей ґрунтово-ерозійний район (входять Білозерський і Бериславський адміністративні райони) характеризується перш за все найбільш сильним и в області процесами водної ерозії – змиті більше 50% земель, – і найнижчими показниками дефляції. Пояснюється це в основному орографічними умовами територій (найбільші показники розчленування рельєфу).

I.3. Грунтово-ерозійний район формує територія Каховського адміністративні району. Цей район характеризується високими показниками розораності території і значним розвитком як водної, так і вітрової ерозії. Крім того, район відрізняється найвищою часткою зрошуваних земель.

I.4. “Східній” ґрунтово-ерозійний район (входять Нижньосірогозький, Іванівський адміністративні райони). Цей район характеризується найвищими показниками розораності території і, відповідно, дефляції, оскільки він знаходиться у найбільш континентальній частині області.

II Південна зона

II.1 У цей ґрунтово-ерозійний район входять Голопристанський і Цюрупинський адміністративні райони. Ерозійні процеси зумовлені великим розвитком дефляційних процесів (внаслідок піщаного та супіщаного механічного складу ґрунтів) і подекуди засоленістю території.

II.2. Ґрунтово-ерозійний район утворюють Скадовський Каланчацький, Чаплинський і Новотроїцький адміністративні райони. Специфіка району в тому, що на цій місцевості інтенсивно застосовують зрошення, а це в свою чергу призводить до процесів засолення ґрунту і підняття рівня ґрунтових вод. Ерозійні процеси зумовлені також специфікою вирощування окремих сільськогосподарських культур (рисосіяння), що вимагає найбільш інтенсивного зрошення, а це призводить не тільки до засолення території, але й розвитку процесів оглеєння і переущільнення ґрунту.

II.3 Цей ґрунтово-ерозійний район утворює територія Генічеського адміністративного району. Він відрізняється невисоким (порівняно з середньообласним) ступенем розораності, але значним поширенням процесі дефляції і засолення ґрунтів.

Відповідно до зазначених особливостей розвитку процесів ерозії в межах ґрунтово-ерозійних районів необхідно розробляти програми захисту земель та екологічно безпечні підходи землекористування.

Ми вважаємо, що для виділених ґрунтово-ерозійних районів стратегія екологічно-раціонального використання земель має ґрунтуватись на таких положеннях:

- для ґрунтово-ерозійних районів II.2. та II.3 пропонується виділити зону використання земель у режимі відновлення. Під режимом відновлення розуміють тимчасове вилучення території з традиційного господарського обороту для реалізації особливих форм землекористування, мета яких – створення умов для реабілітації втрачених у зв'язку з антропогенною діяльністю функцій ґрунтового покриву. Землекористування повинно організовуватися таким чином, щоб придати ґрунтам тренд до відновлення їх екологічних функцій.

- для Каховського ґрунтово-ерозійного району бажано виділити зону екологічно-адаптивного використання земель. При організації землекористування необхідно враховувати придатність ґрунтів для конкретних видів використання і факт їх екологічної важливості для ландшафту вцілому. Деякі види використання земель необхідно заборонити у зв'язку з тим, що вони можуть призвести до порушення ландшафтозберігаючих функцій ґрунтів і, відповідно, до неконтрольованих змін інших компонентів ландшафтів.

- для Східного ґрунтово-ерозійного району та району I.2 пропонується зона використання земель у режимі збереження. Під режимом збереження розуміють обмеження на форми та інтенсивність експлуатації земель для забезпечення природного розвитку ґрунтів в

умовах, які виключають такий антропогенний вплив, що призводить до зміни функції ґрунтів. Це не консервація певних територій, а особлива форма експлуатації ґрунтів, спрямована на збереження їх біоресурсного потенціалу.

- для ґрунтово-ерозійного району І.1 виділяється зона економічно-доцільного використання земель, де землекористування необхідно організовувати з урахуванням придатності ґрунтів для бажаних, економічно-допустимих та екологічно-доцільних видів їх використання.

Вважаємо, що найбільш конструктивним шляхом подолання кризової еколого-економічної ситуації, яка характерна як для України в цілому, так і для Херсонської області зокрема повинно стати зменшення площ оброблюваних земель та відповідне зростання частки природних угідь. Концепція сталого розвитку, яка є стратегічним напрямком соціально-економічного зростання країни, потребує раціонального, збалансованого й екологічно безпечного природокористування та формування каркасу екологічної безпеки країни — її розвиненої екологічної мережі, однією з найважливіших складових якої є природоохоронні території. Саме таке науково обґрунтоване районування дозволяє більш ефективно диференціювати землі з метою їх трансформації у елементи екомережі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Булыгин С. Ю. Агроланшафты и почвенно-эрозионное районирование Украины // Почвоведение. – 1998.- № 4. – С. 474-482
2. Можейко Г.О. Районування території степу УРСР за потенційною стійкістю проти вітрової ерозії та за ґрунтозахисними заходами // Агрохімія та ґрунтознавство. – 1983. - №45. – С. 44-49
3. Осипчук С. О. Ерозійне районування сільськогосподарських земель України // Стан земельних ресурсів в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Зб. допов. Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2001. – С. 144-146
4. Чепков Б. М., Канаш А. П., Носов Б. С. Природно-сельскохозяйственное районирование Украинской ССР // Агрохимия и почвоведение. – К.: Урожай, 1985. – Вып. 48. – С. 8-22